

UNIVERSITATEA BABEȘ-BOLYAI, CLUJ-NAPOCA
FACULTATEA DE ISTORIE-FILOSOFIE

Teză de doctorat

**Critica civilizației române moderne. Orizont antimodern în cultura română între 1848 și
1948**

Rezumat

Coordonator ,
Prof. univ. dr. **Simona Nicoară**

Doctorand,
Adrian-Valentin Moraru

Cluj-Napoca, 2017

CRITICA CIVILIZAȚIEI ROMÂNE MODERNE. ORIZONT ANTIMODERN ÎN
CULTURA ROMÂNĂ ÎNTRE 1848 ȘI 1948

CUPRINS

INTRODUCERE

I. „EX OCCIDENTE LUX”. MODERNIZARE ȘI OCCIDENTALIZARE ÎN
SPAȚIUL ROMÂNESC ÎN SECOLUL AL XIX-LEA

1. Școala Ardeleană și latinismul
2. Dinicu Golescu sau o călătorie cu urmări
3. “Bonjuriști și duelgii”
4. 1848. Revoluția burgheză fără burghezie

II. JUNIMISMUL SAU AUTONOMIA SPIRITULUI CRITIC

1. Critica europeană a modernității în secolul al XIX-lea
2. “Prima școală critică moldovenească”: de la primele încercări (Gh. Asachi) la autocritica pașoptistă (Alec Russo, V. Alecsandri, M. Kogălniceanu, C. Negruzzi)
3. Aporia lui Titu Maiorescu
4. Conservatorismul românesc ideologic- “o formă fără fond”?
5. Tradiția discontinuității

III. DE LA EMINESCU LA CARAGIALE SAU ÎN CĂUTAREA FONDULUI PIERDUT

1. De la junimism la eminescianism sau împotriva “tiraniei vorbei”
2. “Disponerea afectivă” și spiritul critic la Eminescu
3. Sat și Stat în critica eminesciană
4. Caragiale sau fenomenologia “Provinciei”

IV. SĂMĂNĂTORISM ȘI POPORANISM.

1. Profetul reacționar (N.Iorga) și “Sămănătorul” sau ruralizarea conservatorismului românesc
2. Poporanismul: de la un precursor improbabil (Al.Odobescu) la imposibila sinteză (G. Ibrăileanu, C. Stere)
3. „Ultimul junimist”: C. Rădulescu-Motru
4. Aurel C. Popovici și tentația elitistă a conservatorismului

V. ORTODOXISM, GÂNDIRISM, TRADIȚIONALISM.

1. Revoltă împotriva lumii moderne –ortodoxismul militant (Nichifor Crainic)
2. Nae Ionescu și trăirismul, un existențialism ortodox
3. Metafizica Satului (Lucian Blaga)
4. Mircea Vulcănescu și “dimensiunea românească a existenței”

VI. SPIRITUL CRITIC INTERBELIC ÎNTRE UNIVERSALISM ȘI NAȚIONALISM.

1. Mircea Eliade între Cosmos și Istorie
2. “Modernismul reacționar” (Emil Cioran)
3. Eugen Lovinescu sau „critica criticii”
4. Ștefan Zeletin sau paradoxurile unui marxist român

VII. MIȘCAREA LEGIONARĂ SAU PAȘOPTISMUL À REBOURS.

1. Fascism sau “revoluție conservatoare”?
2. De la spiritul critic la utopia unei revoluții antimoderne
3. “Dușmanul din interior” sau nostalgia purității originare
4. Legiunea-originea unei noi elite ascetice?

CONCLUZII

BIBLIOGRAFIE

CUVINTE-CHEIE: spirit critic, cultura română , occidentalizare, antimodernism, conservatorism, tradiționalism, junimism, sămănătorism, ortodoxism, gândirism.

Tema modernizării societății românești este una care-și păstrează actualitatea. Mai mult decât atât, am putea spune că este tema fundamentală a istoriei românești din ultimele două secole. „Modernizare” și „occidentalizare” au devenit termeni sinonimi, desemnând, practic, aceeași realitate. Procesul început în prima jumătate a secolului al XIX-lea a schimbat pentru totdeauna fața societății românești. Am putea spune, pe drept cuvânt, că s-a încercat introducerea unei noi civilizații în spațiul românesc.

Desigur, a existat și o reacție la acest proces. O reacție critică de o mare amploare, o reacție antimodernă. Este evident că tema este una controversată. Abundă abordările ideologizate, partizane sau cele care aplică perioadei criterii de evaluare improprii. Este cât se poate de clară dificultatea pe care o pune încercarea de a reconstitui un univers mental specific unei anumite epoci, cu propriile valori și criterii. Vom încerca să ne apropiem pe cât este posibil de creațiile acestui spirit critic, antimodern românesc fără să-l judecăm din perspectiva criteriilor valorice ale prezentului și fără să condamnăm aprioric demersul gânditorilor a căror creație o vom analiza. Considerăm că este necesară redarea spiritului critic antimodern românesc propriului său context în măsura posibilului, firește. Este până la urmă firească încercarea de a judeca un demers spiritual conform propriei sale măsuri și propriilor sale intenții. Ceea ce nu înseamnă, firește, ocultarea aspectelor negative, a derapajelor, a erorilor, ci, pur și simplu, încercarea de a privi acest univers spiritual dintr-un alt unghi.

Imersiunea empatică într-o lume complet dispărută pe care o vom încerca are, firește, limitele sale. În plus, e vorba de un curent de idei, dar și un curent afectiv în egală măsură de care ne separă bariera unor catastrofe istorice precum Al Doilea Război Mondial sau instaurarea regimului comunist. Aceste evenimente au distrus însăși lumea din care făceau parte aceste creații spirituale, de aceea aparenta apropiere în timp de noi a acestora este înșelătoare. Distanța spirituală, afectivă este enormă. De aceea, va fi nevoie de un adevărat demers de „arheologie spirituală” care va încerca să reconstituie fragmentele care au ajuns până la noi sub forma creațiilor spiritului critic, antimodern într-un ansamblu coerent.

În ceea ce privește stadiul actual al cercetării în legătură cu tema noastră există o bibliografie bogată legată de „spiritul critic” privit în general, chiar dacă nu neapărat asociat

cu reacția antimodernă. Amintim, printre altele, opera clasică a lui Garabet Ibrăileanu “Spiritul critic în cultura română”¹, apoi lucrarea domnului Alexandru Zub “De la istoria critică la criticism...”², “Convorbiri literare și spiritul critic” de Pompiliu Marcea³, “De la instinctul de autoorientare la spiritul critic axat pe tradiția autohtonă” de Petru Caraman⁴ sau “Discursul critic” de Alexandru Piru⁵, Nicolae Isar, „Principatele Române în Epoca Luminilor : (1770-1830), cultura spiritului critic, geneza ideii naționale”⁶. În ceea ce privește spiritul critic antimodern sau legat de conservatorism menționăm lucrarea lui Ioan Stanomir „Spiritul conservator. De la Barbu Catargiu la Nicolae Iorga”⁷ în care analiza este aplicată spiritului conservator legat de conservatorismul politic de la cumpăna veacurilor XIX-XX fără a include ceea ce noi am numit radical-conservatorism.

Amintim și lucrarea Oanei Soare „Modernitate și reacții antimoderne în cultura română”⁸. Lucrarea, profund îndatorată operei lui Antoine Compagnon „Antimodernii: De la Joseph de Maistre la Roland Barthes”⁹, aplică conceptul de „antimodern” al acestuia spațiului cultural românesc. Pe scurt, „antimodernul”, înțeles mai degrabă de Compagnon într-un sens difuz, refuzând cristalizarea doctrinară, presupune respingerea postulatelor iluminismului și distanțarea atât față de modernismul propriu-zis, cât și față de tradiționalism. „Antimodernul” la Compagnon diferă de tradiționalist în sensul că el nu mai are un contact nemijlocit cu tradiția premodernă, ci se definește prin opoziție față de modernitate. Soare aplică acest concept în spațiul românesc unor gânditori precum, suprinzător, Camil Petrescu sau Vladimir Streinu sau, într-un anumit sens, chiar lui E. Lovinescu. Evident, Maiorescu ocupă un loc central în analiza lui Soare ca și raporturile sale cu Eminescu și Caragiale. Viziunea noastră leagă „antimodernismul” în spațiul românesc de ceea ce am numit „radical-conservatorism”. Acesta diferă de liberalismul conservator junimist și nu poate fi atribuit nici măcar lui Eminescu sau Iorga: aceștia au fost critici ai modernizării spațiului românesc, dar nu ai

¹ Garabet Ibrăileanu, *Spiritul critic în cultura română*, București: Editura Litera Internațional, 2011.

² Alexandru Zub, *De la istoria critică la criticism. Istoriografia română la finele secolului XIX și începutul secolului XX*, București: Editura Academiei, 1985.

³ Pompiliu Marcea, *Convorbiri literare și spiritul critic*, Editura Minerva, București 1972.

⁴ Petru Caraman, *De la instinctul de autoorientare la spiritul critic axat pe tradiția autohtonă*, București: Editura Academiei Române, ediție îngrijită de Ovidiu Bîrlea, 1994.

⁵ Alexandru Piru, *Discursul critic*, București: Editura Eminescu, 1987.

⁶ Nicolae Isar, *Principatele Române în Epoca Luminilor : (1770-1830), cultura spiritului critic, geneza ideii naționale*, București: Editura Universității din București, 1999, ediția a 2-a revăzută și adăugită, 2005.

⁷ Ioan Stanomir, *Spiritul conservator. De la Barbu Catargiu la Nicolae Iorga*, București: Editura Curtea Veche, 2008.

⁸ Oana Soare, *Modernitate și reacții antimoderne în cultura română*, București: Editura Muzeului Literaturii Române, 2013.

⁹ Antoine Compagnon, *Antimodernii: De la Joseph de Maistre la Roland Barthes*, Traducerea de Irina Mavrodin și Adina Dinițoiu, București: Editura Art, 2008.

modernității în sine (primul „antimodern” cert este A.C. Popovici). Considerăm, spre deosebire de O. Soare, că noțiunea de „antimodernism” în spațiul cultural românesc diferă substanțial de cea a lui Compagnon, marcată de particularitățile spațiului cultural francez: tradiția unui Vechi Regim rămâne ca un bagaj cultural incontestabil, chiar dacă nu mai este trăită nemijlocit. Vom vedea că lipsa unui astfel de reper și a unei tradiții culte în spațiul românesc îi va face pe antimodernii radical-conservatori români precum Crainic, Nae Ionescu, Vulcănescu sau Eliade să ajungă la ideea unui conservatorism întors paradoxal spre viitor care să apere o viitoare cultură română aflată la momentul respectiv în stadiu potențial.

Ne putem referi și la volumul coordonat de Sorin Antohi „Modernism și antimodernism. Noi perspective interdisciplinare”¹⁰ din care amintim studiul lui Sorin Alexandrescu „Modernism și antimodernism. Din nou, cazul românesc”¹¹. Alexandrescu se folosește și el de noțiunea lui Compagnon și încearcă o clasificare a intelectualilor români interbelici pe linia fracturii modernism-antimodernism. El consideră că Crainic sau Nae Ionescu ar fi mai apropiați de tradiționalism, iar antimodernii autentici în sensul lui Compagnon ar fi Eliade, Cioran, Vulcănescu sau Blaga. Opinia noastră este diferită, în sensul că „tradiționalismul” românesc este el însuși ceva complet diferit de cel francez, unul care pune, după cum spuneam, un accent paradoxal mult mai mare pe viitor decât pe trecut în lipsa unei tradiții culte echivalente celei occidentale. Considerăm, prin urmare, că preluarea unui model conceptual îndatorat spațiului cultural francez nu este potrivită spațiului cultural românesc.

Menționăm și studiul lui Adrian Jicu „Antimodernii Eminescu și Caragiale”¹² (după cum spuneam, considerăm, totuși, că cei doi sunt critici ai modernizării românești și nu critici ai modernității înseși) sau cel al Oanei Soare „Paradoxurile unui spirit (fals) tradiționalist. A fost G. Ibrăileanu un spirit antimodern?”¹³ De asemenea, ne putem referi și volumul „Privind înapoi, modernitatea” al lui Sorin Alexandrescu în care este tratată, printre altele, și tema spiritului conservator și a opoziției la modernitate¹⁴. Interesul pentru critica civilizației

¹⁰ Sorin Antohi (coordonator), *Modernism și antimodernism. Noi perspective interdisciplinare*, București: Editura Cuvântul, 2008.

¹¹ Sorin Alexandrescu, *Modernism și antimodernism. Din nou, cazul românesc.*, în volumul coordonat de Sorin Antohi *Modernism și antimodernism. Noi perspective interdisciplinare*, București: Editura Cuvântul, 2008, pp. 103-159.

¹² Adrian Jicu, *Antimodernii Eminescu și Caragiale*, în *Philologica Jassyensia*, Anul VIII, Nr.2(16), 2012, pp. 65-75.

¹³ Oana Soare, *Paradoxurile unui spirit (fals) tradiționalist. A fost G. Ibrăileanu un spirit antimodern?*, în *Philologica Jassyensia*, An ul VII, Nr. 2(14), 2011, pp. 141-151.

¹⁴ S. Alexandrescu, *Privind înapoi, modernitatea*, București: Editura Univers, 1999.

române moderne, pentru orizontul antimodern a suscitată opinii diferite, unghiurile de analiză și sursele istorice abordate fiind ancorate în funcție de chestionarul fiecărui cercetător.

Procesul de modernizare și de occidentalizare a României început în secolul al XIX-lea și continuat în cel de al XX-lea a fost unul de o mare complexitate care nu putea să nu provoace reacții de o mare varietate. Critica acestui proces, sub formele diverse pe care le-a luat în această perioadă, a fost în mod fundamental influențată de contextul paradoxal într-o anumită măsură al acestui proces modernizator ca și al situației care îl precedase.

În primul capitol am încercat să discutăm procesul de occidentalizare care nu putea debuta decât ca urmare a unui contact direct a unor reprezentanți ai societății și ai elitei românești cu realitățile Occidentului și a complexului profund de inferioritate resimțit, bunăoară, de un Dinicu Golescu în fața acestora. Reacția stupefiată a acestuia, admirația, dorința de a transplanta în spațiul românesc realizările Occidentului aveau să caracterizeze și generația de studenți „bonjuriști” din anii 1830-1840, căpătând o dimensiune colectivă. Nici o realitate din Principatele acelor ani nu părea să poată rezista comparației făcute cu Occidentul. Totul părea inferior, demn de a fi schimbat: limba, instituțiile politice, îmbrăcămintea, modul de viață. Este o reacție psihologică normală în primă instanță, profund influențată și de tinerețea „bonjuriștilor”. Entuziasmul și dimensiunea redusă a spiritului critic specifice acestei vârste și dimensiunea de “conflict între generații” au contribuit cu siguranță la acest fapt. A existat desigur o “preistorie” a occidentalizării marcată de fenomenul Școlii Ardelene care a avut importante reverberații și în spațiul extracarpatic, mai ales în Muntenia prin personalități precum Gheorghe Lazăr, dar și, pe de altă parte, de contactul mediat cu ideile occidentale prin filtrul grec, mai ales spre finalul perioadei fanariote. Accentul pus pe latinitatea limbii de cărturarii ardeleni și procesul artificial de “epurare” a limbii de elementele nelatine avea să constituie o latură vulnerabilă la critică. În Principate (cu precădere în Muntenia) acestei „latinizări” a limbii i s-a adăugat și „franțuzirea” sau „italienizarea” limbii care avea să-i izoleze într-o primă fază de restul societății pe “bonjuriștii” care aveau să devină “pașoptiști”. O dimensiune esențială a procesului de occidentalizare a fost dată de situația politică a Principatelor în perioada dintre 1821 și 1848. Influențele ideilor politice occidentale, mai ales a celor în perioada Revoluției Franceze, erau imediat asociate cu dorința de eliberare a Principatelor de sub suzeranitatea turcească și de “protectoratul” rusesc, cel din urmă manifestându-se deseori mult mai apăsător, mai ales după adoptarea Regulamentelor Organice. De aceea, în condițiile în care vechea stare de lucruri era invariabil asociată cu

stăpânirea străină, era greu să se coaguleze în această perioadă, ca și în cea de până la Unirea Principatelor, un curent critic în sens social-politic față de tendințele și ideile novatoare din Occident. Acestea erau sinonime cu dorința de eliberare de sub dublul jug otoman și țarist. Prioritatea a rămas până spre 1859 realizarea dezideratelor Unirii și neatârării și era clar că starea de fapt de până atunci era nefavorabilă apariției unui curent intelectual critic față de procesul de occidentalizare. Opoziția păturii boierești, nesistematizată intelectual, părea să reflecte doar interese înguste ale unei clase privilegiate, putând fi asimilată, la limită, chiar cu complicitatea față de stăpânirea străină, deși, în realitate, lucrurile erau desigur mai complicate. Urgența acestor proiecte politice a pus în umbră în această perioadă tendințele critice, canalizându-le mai ales în domeniul limbii și al literaturii. Conform lui Garabet Ibrăileanu prima manifestare veritabilă a „spiritului critic” nu are loc odată cu Junimea, ci chiar în această perioadă, concentrându-se, e drept, pe excesele latinismului în limbă (ca și pe cele ale încercărilor de a franțuzi sau italianiza artificial limba, în ultimele excelând Eliade Rădulescu) sau pe critica masei de „produse” literare de proastă calitate apărute din dorința de a imita cu orice preț tendințele din Occident. Reprezentanți ai acestei critici sunt , în mod cumva paradoxal la prima vedere, reprezentanți ai „pașoptismului” precum Alecu Russo, Costache Negruzzi, Mihail Kogălniceanu sau chiar Vasile Alecsandri a cărui asociere ulterioară cu Junimea se dovedește a nu fi doar o simplă întâmplare. Un precursor al acestei tendințe fusese oarecum Gheorghe Asachi, o personalitate greu de încadrat , cu o poziție confuză între „vechi” și “nou”. Demnă de remarcat este apariția acestei tendințe cu precădere în Moldova unde lipsa aproape completă a unor elemente ale burgheziei incipiente de origine autohtonă făcea ca reprezentanți ai boierimii (o clasă atașată de trecut , având mult mai dezvoltat simțul limbii și predispusă din aceste motive la a manifesta un simț critic mult mai dezvoltat față de noutăți decât, spre exemplu, reprezentanți ai orășenimii muntene) să fie singurii reprezentanți ai occidentalizării, una cumva ferită de excesele imitațiilor din Muntenia sau de cele lingvistice ale transilvănenilor.

Încă din timpul Revoluției de la 1848 se putea constata existența unei mari rupturi între intelectualii occidentalizați și păturile rurale pe care în principiu doreau să le ajute. Opoziției instinctiv-„reacționare” a „tombaterelor” i s-a adăugat lipsa de reacție a majorității țărănimii care nu înțelegea nici măcar despre ce era vorba în discursurile înflăcărâte ale revoluționarilor, presărate nu de puține ori cu neologisme care nu puteau nicidecum contribui la micșorarea acestei distanțe. Deja devenise destul de clar după experiențele de la 1848 (mai ales cele din Muntenia) că modernizarea avea să fie un proces foarte lung și anevoios și că nu era suficientă adoptarea de proclamații entuziaste pentru ca ideile moderne să și devină realitate.

Chiar în interiorul taberei revoluționarilor unii dintre foștii adepți înflăcărați ai acestor idei aveau să evolueze către poziții „reacționare”, un exemplu ilustru fiind tocmai Eliade-Rădulescu, șocul contactului dintre ideile aduse din Occident și realitățile puțin încurajatoare din această perspectivă ale Principatelor jucând un rol esențial în acest sens. Într-adevăr, cum să faci o revoluție burgheză, democratică fără burghezie? Era clar că mai întâi trebuia rezolvată problema națională, cea care suscita un consens larg, iar apoi se putea discuta și problema socială care se rezuma, de fapt, în acea perioadă, la “problema rurală” datorită ponderii foarte slabe a burgheziei autohtone. În ciuda încercărilor unui Ibrăileanu de a argumenta faptul că “pașoptismul” nu a fost doar o simplă transpunere în context românesc a unor idei “crescute” în “solul” occidental, context în care momentan nu puteau prinde roade, ni se pare clar că aceste curente ideologice occidentalizante reprezentau prea puțin niște interese social-economice reale, cel puțin în momentul revoluției de la 1848 și în perioada ulterioară. Nu era, practic, vorba, decât de o pătură subțire de intelectuali proveniți în primul rând din boierimea mică și mijlocie care se substituiau într-un mod artificial unei burghezii autohtone care nu exista decât într-o foarte mică măsură, mai ales în Muntenia. Este vorba de un fenomen comun spațiului central și sud-est-european în care „intelligenția” preia rolul unei burghezii inexistente sau foarte slab dezvoltate în procesul de modernizare. Țărănimea era complet ruptă de toate acestea ca urmare a analfabetismului și lipsei oricărei conștiințe sociale. Ar fi, bineînțeles, nedrept să considerăm în întregime pașoptismul drept o apariție complet artificială așa cum au făcut-o criticii săi de mai târziu. Ceea ce a fost autentic și reprezentativ a fost tocmai dimensiunea națională, dezideratul îndepărtării stăpânirii străine, iar aici într-adevăr ideile preluate din Occident erau singurul mod prin care se puteau articula coerent aceste năzuințe prezente în mod difuz încă din secolul fanariot, e drept, de pe pozițiile marcate de interesele specifice de clasă ale marii boierimi. Aici pașoptismul a articulat și a dat glas într-o haină nouă, occidentală, unei năzuințe cât se poate de reale, aceea a scuturării dublului jug străin, lucru care nu era posibil decât cu ajutorul Occidentului, așa cum s-a și întâmplat după Războiul Crimeii. Din programele și dezideratele Revoluției de la 1848 tocmai acesta, cel național, se va îndeplini, latura socială fiind una mult mai complicată și care depindea de realități foarte greu de modificat într-un timp scurt.

În al doilea capitol am încercat să analizăm critica intelectuală a Junimii. După Unire și după introducerea „formelor” instituționale, politice, culturale specifice unui stat modern fără ca acestea să-și găsească corespondențe în realitățile societății românești (cel puțin la momentul introducerii lor) era firească extinderea criticii de la aspectele ținând de limbă și de domeniul estetic la cele legate de întregul eșafodaj social-politic care tocmai se constituia.

Odată îndeplinit dezideratul național de care am vorbit), terenul era liber pentru o demers critic major. Era momentul „Junimii”, cu alte cuvinte, al criticii necruțătoare a lui Titu Maiorescu și al colegilor săi de generație P.P. Carp, Theodor Rosetti, Vasile Pogor sau Iacob Negruzzi. Critica junimistă a „formelor fără fond” a constituit prima formă articulată de conservatorism românesc în plan ideologic, deosebindu-se de conservatorismul oarecum instinctiv al marilor proprietari funciari, unul marcat de certe interese de clasă care continua în contextul schimbat de după Unire și după introducerea noilor „forme” tendințe mai vechi specifice perioadei regulamentare și chiar fanariote (mergând pe linia memoriilor boierești din a doua jumătate a veacului al XVIII-lea și începutul celui următor având drept ideal în fapt o „republică aristocratică” în fapt dacă nu în nume, tendințe care și-au găsit parțial ecoul în Regulamentele Organice, rezultat al unui compromis între interesele puterii protectoare rusești, ale celei suzerane otomane și ale celor ale acestei clase privilegiate) . Titu Maiorescu, atacă în plan social-politic noile „forme fără fond” introduse după 1859 în spațiul românesc, observând lipsa lor de înrădăcinare în realitățile românești și caracterul lor de pure „imitații” ale Occidentului. Profund influențat de conservatorismul european în general și de cel german în particular, format în atmosfera de reflux al ideilor revoluționare și liberale de după 1848, adept al unei viziuni evoluționiste (una marcată de ideea „pașilor mărunți”, opunându-se schimbărilor bruște aduse de astfel de modificări precum transplantarea unor „forme” lipsite de orice legătură cu „fondul” românesc”), Maiorescu și colegii săi junimiști privesc transformările aduse de crearea statului românesc modern din perpectiva conservatorismului european. Aici atingem o problemă esențială, marele impas al conservatorismului românesc, înțeles în mod ideologic. Conservatorismul european, fie că discutăm despre „reacționarismul” intransigent al unor legitimiști ultracatolici precum Joseph de Maistre, Louis de Bonald sau mai târziu Donoso Cortes, fie despre conservatorismul moderat al unui Edmund Burke , de cel din spațiul german dominat de figuri precum Justus Moser, Friedrich von Gentz, consilier al lui Metternich, baronul vom Stein, Friedrich Julius Stahl și alții, conservatorismul european ataca raționalismul în politică.

Era vorba de tendința specifică liberalismului de a modela o realitate vie, organică pe baza unor principii abstracte din perspectiva unei tradiții seculare, unei structuri social-politice ale cărei forme “iraționale” din perspective liberală erau validate de o experiență vie, erau confirmate de o realitate istorică ce avea prea puțin de-a face cu teorii generoase, dar lipsite de simț istoric și de o legătură profundă cu realitatea. În mod întemeiat s-a observat la Maiorescu și la junimiști caracterul exclusiv negativ al criticii lor altfel întemeiate la adresa introducerii noilor „forme” și lipsa unei alternative pozitive la adresa acestui proces.

Junimiștii vorbesc până la sașietate de „forme fără fond” și pe drept cuvânt, însă evită să răspundă la o întrebare esențială: „care este fondul românesc în numele căruia ei atacă noile forme introduse?”. Atacul lor la adresa „formelor fără fond” nu se face în numele unei tradiții autohtone care nu părea să-i preocupe prea mult (sentința maioreșciană la adresa trecutului românesc expedit sumar drept „barbarie orientală” spune totul), ci în numele unei ideologii europene liberal-conservatoare care-și are punctul de reper într-o Anglie idealizată, așa cum revoluționarismul liberalilor radicali își are ca model Franța Revoluției. Din ambele versiuni lipsește referința autohtonă, o interpretare a celor petrecute ca urmare a modernizării din perspectiva unei tradiții autohtone sau a unui sistem de valori intern, oricât de precar. Astfel, privit dintr-o astfel de perspectivă, junimismul pare la fel de puțin ancorat realităților românești ca și liberalismul radical atât de criticat. Propunând răspunsuri englezești unor întrebări românești, junimiștii nu fac decât să repete în felul lor vina fundamentală a liberalilor radicali: lipsa de adecvare la realitățile autohtone. Proiectul junimist liberal-conservator este minat dinăuntru de această inconsecvență. Ei propun un sistem de valori importate din spațiul englez în aceeași măsură în care liberalii radicali îl propuneau pe al lor, îndatorat revoluționarismului francez. O viziune ideologică precum cea junimistă mărginindu-se la privilegierea unor atitudini precum moderația, evoluționismul sau gradualismul, una care lasă complet în suspensie tema tradiției, fundamentală oricărui conservatorism, nu avea cum să nu genereze în urma sa încercări de completare care să ia în calcul acest factor esențial. Eminescu însuși nu va face excepție, încercând să introducă acest element ocultat al tradiției în viziunea sa ideologică, una care se va îndepărta vizibil de paradigma junimistă.¹⁵

Contrar modelului conservatorismului european la noi spiritul critic sub forma sa clasică junimistă nu s-a manifestat ca o expresie a unei tradiții autentice, ca o reacție de apărare a acesteia, ci, inițial având aceleași origini intelectuale apusene ca și obiectul criticii sale, s-a autonomizat apoi artificial, devenind o realitate în sine. Așa cum a vorbit de „autonomia esteticului”, Maiorescu ar fi putut vorbi cu egală îndreptățire în ceea ce privește tendințele esențiale junimiste și de „autonomia spiritului critic”. „Spiritul critic” a precedat astfel, în mod paradoxal, prin junimism încercarea de revendicare și însușire a unei tradiții autohtone autentice (cea rurală, firește).

Maiorescu și Carp au fost spirite eminentemente pragmatice, puțin interesate în explicitarea unei asemenea aporii. Oricum, ceea ce ne frapează la ei rămâne desăvârșita absență a oricărei referințe pozitive la vreo tradiție autohtonă, referință obligatorie pentru

¹⁵ Cf. Sorin Alexandrescu, *Privind înapoi, modernitatea*, București: Editura Univers, 1999, pp. 47-91.

orice conservator european al secolului al XIX-lea, fie el și liberal-conservator.

Al treilea capitol încearcă să analizeze atitudinile politice fundamentale ale lui Eminescu și Caragiale. Problema esențială lăsată în suspensie de junimism va fi reluată în gândirea politică a lui Eminescu, primul care va încerca într-un mod specific să definească acest „fond” românesc despre care junimiștii nu spusese nimic. Asocierea sa cu junimiștii este mai degrabă contextuală decât una de esență. Firea sa pasională cadra prea puțin cu scepticismul rece, marcat de un „ce” ironic al lui Titu Maiorescu și al celorlalți junimiști. Ca și la junimiști, însă, punctul de pornire al lui Eminescu este tot critica. O critică devastatoare, vituperantă, viscerală la adresa realităților României moderne. Peisajul zugrăvit de Eminescu în publicistica sa este unul apocaliptic. S-ar părea ca singurii beneficiari ai modernizării sunt așa-numitele „pături suprapuse”, „bugetivore”, de pe urma introducerii unor instituții care nu au nici o înrădăcinare în spațiul românesc. Pentru Eminescu „fondul” autentic românesc stă într-un trecut idealizat, lipsit de străini, „greco-bulgărim”, evrei, liberali („roșii”), burghezie (care pe vremea sa începuse să apară), un trecut pre-fanariot în care boierii și țărani conviețuiau în armonie sub oblăduirea binevoitoare a Domnului (Eminescu a rămas partizan al monarhiei absolute, o poziție ciudată pentru acel timp). Pentru Eminescu țăranul este românul autentic, însă el nu cade într-un ruralism excesiv: vorbește călduros și în numele meseriașilor ruinați de capitalismul incipient, de breslași, într-un cuvânt de ceea ce el consideră „păturile productive” pe care le opune „păturilor suprapuse” care nu produc altceva decât mormane de hârtie și nesfârșite emisii verbale fără sens. Conservatorismul lui Eminescu iese din aerul rarefiat, rafinat și sceptic, occidental în fond al „Junimii” pentru a pași hotărât în „uliță”, în „popor”, însă este încă departe de a fi unul exclusiv rural. Procesul de „căutare a fondului românesc” începe însă cu el.

Punctul vulnerabil al demersului eminescian stă însă în lipsa de soluții. Presentului degradat și „păturilor superpuse” el nu le opune decât viziunea unui trecut paradiziac, în care „armonia socială” prezidată de un Domn binevoitor prindea viață. Dacă junimiștii lăsaseră complet în suspensie problema trecutului și a tradiției, Eminescu recurge în autentic stil romantic la refugiul compensatoriu într-un trecut mitizat. O încercare de critică a modernizării trebuia să treacă în prealabil și printr-o critică a modernității înseși. Reacția hotărâtă a lui Eminescu față de anomaliile modernizării românești nu este dublată și de o critică a fundamentelor modernității occidentale înseși. Este adevărat că un secol al XIX-lea dominat de obsesia progresului și de pozitivism nu facilita un asemenea demers. Acest fapt este vizibil și în lipsa unei înrădăcinări în religioasă a criticii eminesciene. Naționalismul său pasional avea cu siguranță profunzimea unei trăiri religioase, dar era un fundament insuficient pentru

depășirea unei situații defensive, areligioase, tributare totuși secolului al XIX-lea. Eminescu a rămas un critic redutabil al modernizării românești, dar nu și unul al modernității în ansamblul ei. De abia radicalii-conservatori interbelici vor face acest pas decisiv.

Caragiale, în ciuda aparențelor, are multe în comun cu Eminescu în viziunea politică. Așa cum observa Ibrăileanu, atacul vitriolant, mordant la adresa mahalalei cu veleități de parvenire, ale aceleiași „pături suprapuse” cu întreg bâlciul ei „politic”, cu toată demagogia sa se oprește la sat. Schița, satira, comedia se limitează la orașul pestriț, satul este singurul care în opera lui Caragiale este socotit demn de a fi reprezentat în dramă („Năpasta” sau nuvelele „Păcat”, „În vreme de război”, „O făclie de Paști”). Esența viziunii sale politice este concentrată în scrierea „1907 din primăvară până în toamnă” care seamănă izbitor cu articolele lui Eminescu. Agravarea situației țărănimii românești și explozia de la 1907 îl fac pe Caragiale să lanseze un atac frontal la adresa unei „oligarhii” corupte și parazitare, lipsită de tradiție și singura beneficiară a unei modernizări avortate. În opinia lui Caragiale, pentru ca straturile țărănești (pe care le vede ca singurele purtătoare ale poverii modernizării) să poată respira, era necesară lichidarea acestei oligarhii care nu este altceva decât „pătura superpusă” a lui Eminescu.

Capitolul al patrulea tratează profilul intelectual al sămănătorismului și poporanismului, două curente rivale, marcate însă de preocuparea aproape obsesivă pentru țărănime. Influențele rusești ale „narodnicismului”, mediate prin persoana lui C.Stere, sunt vizibile, însă în opera lui Ibrăileanu, unul dintre reprezentanții cei mai de seamă ai acestui curent, se poate sesiza cel mai bine încercarea admirabilă și într-un fel disperată de a ridica nivelul material al vieții rurale (pe care nu o idealizau în spiritul paseist și naiv al sămănătorismului) încercând în același timp să păstreze specificul și originalitatea lumii rurale românești. Lipsită de excese ideologice, critica lui Ibrăileanu este una demnă de luat în seamă, însă acest amestec straniu de „socialism rural” și în același timp de „conservatorism rural” (în sensul larg al cuvântului) în care accentul cade de fiecare dată pe „rural” era un hibrid ideologic, o sinteză imposibilă. „Țărănismul” interbelic nu va fi altceva decât o reverberație întârziată și anacronică a poporanismului.

Mult mai clar se vede însă alunecarea hotărâtă spre sat a conservatorismului ideologic românesc în sămănătorism. Peisajul unui sat idilic, departe de influențele corupătoare ale unui oraș demonizat, rezervor al unei românități ideale, al acelui fond pe care Maiorescu nu-l numise spunea prea puține despre realitățile satului românesc (concomitent cu apogeul acestui curent are loc răscoala din 1907) și mult mai multe despre fantasmile și nostalgiile unor intelectuali deșărădăcinați, prinși între două lumi și neparticipând pe deplin nici uneia. Deși a

fost reprezentat de figuri precum Nicolae Iorga în primul rând , dar și alți intelectuali precum G.Coșbuc, D. Zamfirescu, Șt. O. Iosif, Al. Vlahuță sau I.Chendi , sămănătorismul stă sub semnul unui regres intelectual marcat. Nu mai regăsim stilul clar, logic și în același timp mușcător al lui Eminescu și nici nivelul conceptual înalt al acestuia. Tonul este nostalgic și vituperant în același timp, acest curent stând sub semnul unui post-romantism minor, epigonic, al unui sentimentalism excesiv și al unei evidente lipse de soluții. Avem în față un soi de eminescianism epigonic, mult mai ruralizat însă, minus talentul poetului. Însă dincolo de aceste aspecte este clară deplasarea către „rural” a spiritului conservator românesc din lipsa altei tradiții demne de a fi conservate, așa cum am mai menționat.

Sămănătorismul rămâne inseparabil de figura lui Nicolae Iorga. Marele istoric a fost la începutul secolului XX și un critic pasionat al îndepărtării elitelor de propria națiune și de propria limbă, celebra manifestație de protest din 13 martie 1906 fiind semnificativă din acest punct de vedere. Iorga a fost un critic acerb al modernizării românești, continuând atacul eminescian la adresa beneficiarilor unei modernizări traumatice. Punctul central al criticii lui Iorga rămâne ruptura dintre elite și țărănime. Iorga îi acuză, spre exemplu, pe pașoptiști că au preluat mimetic formule ideologice occidentale inadecvate realităților românești, fapt dovedit , în opinia sa, de ignorarea problemei fundamentale a îmbunătățirii situației țărănimii românești. Din acest punct de vedere, modelul său rămâne reformismul atent la soarta țărănimii al lui Kogălniceanu. Conservatorismul lui Iorga era unul inclusiv, favorabil țărănimii, naționalist, trecând dincolo de barierele de clasă care au grevat doctrina și activitatea Partidului Conservator până la sfârșit. Ca și Eminescu, Iorga nu este decât sporadic un critic al modernității în sine. Deși ambii resping cu hotărâre moștenirea Revoluției Franceze, nu putem vorbi de o respingere în bloc a modernității la niciunul dintre ei.

Acest pas important va fi făcut de o figură astăzi aproape uitată, e vorba de Aurel C. Popovici. Figură complexă, luptător împotriva opresiunii maghiare, medicul bănățean a fost autorul unui plan de federalizare al Imperiului Austro-Ungar și un apropiat al arhiducelui Franz Ferdinand. Importanța gândirii sale nu stă în acest plan invalidat de istorie, ci de viziunea sa coerent antimodernă, care respinge nu doar modernizarea din spațiul românesc, ci modernitatea occidentală în sine. „Reacționar” declarat, Aurel C. Popovici a fost un critic virulent al democrației. Naționalist, elitist și conservator, Popovici este primul intelectual care reabilitează în spațiul românesc înainte de 1914 religiozitatea. Este și cel care introduce în spațiul intelectual românesc, alături de mult mai temperatul Rădulescu-Motru, distincția dintre „cultură” și „civilizație”. Creștin declarat, reacționar impenitent, Popovici credea, dincolo de planurile sale federaliste legate de Austro-Ungaria, că numai apariția unei noi aristocrații

poate salva civilizația europeană de dezintegrarea totală. Prin toate acestea, Aurel C. Popovici, deși puțin revendicat de urmașii săi ideologici, este cu siguranță liantul dintre radical-conservatorismul eminescian și cel interbelic.

C. Rădulescu-Motru poate fi considerat prin critica sa urbană, măsurată, rațională, lipsită de imprecățiile sămănătoriste din “Cultura română și politicianismul” drept “ultimul junimist”, după expresia lui Lovinescu. Totuși evoluția sa în timp în plan politic de la conservatorismul propriu-zis la țărănism este edificatoare pentru certa deplasare către rural a sensibilității conservatoare românești, una inevitabilă după cum am mai spus. Spre deosebire de Aurel C. Popovici, Rădulescu-Motru a rămas un moderat. Apărător al culturii naționale, Motru a păstrat tot timpul deferența față de spiritul științific. Critica politicianismului o continuă și o completează pe cea junimistă; totuși, schimbările majore de după război îl vor face pe Motru să exploreze din ce în ce mai mult „specificul național” și să devină unul dintre adepții unui „țărănism” conservator. După 1918 el va încerca să-și adapteze naționalismul moderat unei perioade marcate de radicalism, nu întotdeauna cu succes.

Capitolul al cincilea tratează specificul tradiționalismului interbelic pe care l-am numit „radical-conservatorism”. Acest specific constă în adăugarea unei dimensiuni religioase alături de cea a idealizării mediului rural care continuă linia sămănătoristă (ortodoxism, “gândirism”, “trăirism” etc) reprezentat de figuri precum Nichifor Crainic sau Nae Ionescu. Așa cum spuneam, era din nou logic să se întâmple așa. Alături de tradiția rurală, Biserica Ortodoxă a fost și a rămas singurul factor de continuitate într-o istorie marcată de discontinuitate. Schimbarea profundă adusă în mentalul colectiv european de marele măcel al Primului Război Mondial și un anumit reviriment religios și spiritual care au marcat perioada au scos la suprafață această parte a mentalului colectiv românesc. Era de altfel și ultima “carte” pe care conservatorismul românesc înțeles în sens larg pe care o mai avea la dispoziție. Influența profundă a filosofiei religioase rusești (Berdiaev, S. Bulgakov, P. Florenski, S. Struve), apropierea pericolului bolșevic ateu precum și edificarea unei Români Mari cu numeroase minorități neortodoxe văzute drept un potențial pericol (erau și români greco-catolici, de altfel) au contribuit și ele cu siguranță la această evoluție. Spre exemplu, Crainic este partizanul unui conservatorism atipic care își propune să apere în fața șuvoiului aparent de neoprit al modernizării și al occidentalizării nu o tradiție venerabilă cu a cărei existență nu ne putem lăuda, ci potențialitatea unei culturi viitoare autentic românești. Era, într-un fel, o soluție la marea problemă a lipsei unei tradiții urbane românești și o idee de mare importanță în întreaga gândire conservatoare românească, idee exprimată în eseu „Parsifal”, scris în 1924. Conservatorismul poate exista și în lipsa unei tradiții urbane ferm

conturate precum cea occidentală pentru că o identitate națională poate subzista în mare măsură și ca potențialitate. Tocmai apărarea acestei potențialități sau cu alte cuvinte apărarea viitorului unei culturi de imitația unor forme străine care pot deveni dăunătoare devine reperul acestui conservatorism orientat spre viitor. Critica virulentă la adresa unei occidentalizări pe care Crainic o identifică mai degrabă cu influența franceză se făcea în numele unei culturi românești nou-născute, al cărei potențial putea fi ucis din fașă de occidentalizare.

Nae Ionescu va susține idei asemănătoare, dar își va întemeia critica la adresa modernității cu cea pe care o aduce „spiritului protestant” pe care îl consideră creatorul modernității și a tot ce este legat de ea: individualism, capitalism, democrație burgheză sau parlamentarism. De asemenea, e foarte important de subliniat că aderența sa la legionarism are un caracter mai degrabă conjunctural. Retorica antisemită, care nu a ocupat niciodată centrul discursului lui Nae Ionescu, va apărea doar după 1933. Nucleul original al ideilor sale, așa cum apar ele în articolele scrise în anii 1920, atestă faptul că prin caracterul creștin, antidemocratic, antiliberal și antiparlamentar al ideilor sale, Nae Ionescu era un radical-conservator sau un „revoluționar-conservator”, dar nu un fascist. Fapt valabil și la Crainic sau la discipolii săi Vulcănescu și Eliade. Diferența fundamentală stă în întemeierea religioasă a radical-conservatorismului antimodern și în cea imanentă a fascismului sau nazismului. Națiunea și rasa afirmate ca valoare fundamentală și lipsa unei întemeieri transcendente fac din fascism în sensul larg un fenomen modern. De asemenea, se poate afirma cu certitudine că revirimentul religios de după Primul Război Mondial în care putem încadra și ortodoxismul radical-conservator al lui Crainic sau Nae Ionescu, este un fenomen structural diferit de fascism, deoarece, așa cum a argumentat convingător Mircea Eliade, mișcările spirituale le preced întotdeauna pe cele politice. Fascismul este pandantul în plan politic al mișcării intelectuale vitaliste de după 1880 care a culminat cu Nietzsche sau Bergson, iar revirimentul religios din anii 1920 ar fi trebuit să fie urmat de o mișcare politică similară de abia în anii 1950-1960. Greșeala majoră a lui Nae Ionescu, Crainic sau Eliade va fi că se vor asocia în anii 1930 legionarismului din rațiuni complexe, confundându-l cu pandantul politic al mișcării de reviriment spiritual căreia îi aparțineau. A fost o greșeală scump plătită după cum știm .

Gândirea lui Blaga este îndatorată foarte mult acelei atmosfere intelectuale de renaștere spirituală de după Marele Război, atmosferă despre care am mai amintit vorbind despre Crainic și Nae Ionescu. Deosebindu-se din nou de acești gânditori, Blaga nu accepta definiția sa ca un gânditor creștin-ortodox. Chiar dacă privește cu înțelegere fenomenul religios și se distanțează net de ateism, pozitivism și scientism, Blaga se considera în primul rând un „filosof” și nu un adept al unei dogme. O antiteză fundamentală , relevantă pentru

tema noastră rămâne în opera lui Blaga cea dintre „culturile majore” și „culturile minore”. Fără a desemna o judecată valorică, după Blaga cultura populară românească ar aparține în mod evident „culturilor minore” spre deosebire de cea occidentală care ar intra în categoria celor „majore”. Criteriul esențial de diferențiere ar sta pentru Blaga în „vârsta” spirituală a celor două tipuri de cultură. Blaga consideră incompatibilă spiritualitatea românească cu spiritul occidental. Orice transfer cultural (nu și tehnic, după cum am mai discutat) este imposibil. Occidentalizarea în plan cultural înseamnă moarte spirituală. Pentru Blaga, metafizica „spațiului mioritic” este strâns legată de Sat și de vârsta copilăriei umanității, învăluită în mit. Totuși, Blaga nu exclude posibilitatea ca românii să facă trecerea la o „cultură majoră”, însă una întemeiată în propria lor „matrice stilistică” și nu într-o imitație fără discernământ a civilizației occidentale.

Mircea Vulcănescu va elabora o adevărată metafizică a modului românesc de a fi pe care o va numi „dimensiunea românească a existenței”. Critic al modernității occidentale, creștin-ortodox declarat, Vulcănescu va considera spiritul românesc, așa cum o va face și Blaga, indisolubil legat de sentimentul răsăritean al comuniunii cu „firea” față de care nu vrea să se individualizeze cu orice preț așa cum o face omul occidental și pe care nu vrea să o domine și să o transforme într-o simplă „resursă” bună de exploatat. Și pentru Vulcănescu modernizarea românească este o „scoatere din fire” a românului, un proces reversibil. Figura lui Vulcănescu este importantă din perspectiva a ceea ce am numit „radical-conservatorismul” românesc interbelic pentru că el îi este expresia neadulterată. Spre deosebire de Crainic sau Nae Ionescu, Vulcănescu nu a aderat niciodată la legionarism și nu a cochetat cu fascismul, afirmând răspicat diferența majoră dintre revirimentul religios contemporan și totalitarismul leviathanic fascist sau nazist. El a criticat toate cele trei fețe ale unei modernități pe care o respingea în bloc: liberalismul, comunismul, dar și fascismul în sensul larg.

Capitolul al șaselea analizează discursul unor intelectuali cu o atitudine complexă care nu pot fi ușor încadrați unui curent anume. Partizani ai occidentalizării precum Eugen Lovinescu și Ștefan Zeletin au justificat acest fenomen, cu diferențe semnificative, în numele nevoii de „racordare” a unui spațiu românesc înapoiat la binefacerile civilizației moderne. Ambii au fost ferm convinși că occidentalizarea este un proces inexorabil, conform cu legile istorice. Diferența majoră este că Lovinescu atribuie fenomenul occidentalizării unei „contagiuni” ideologice care a culminat cu Revoluția de la 1848, iar Zeletin, fidel unei viziuni materialist-istorice, vede originea acestui proces în intrarea Principatelor în sistemul economiei capitaliste mondiale prin Tratatul de la Adrianopol din 1829 datorită interesului comercianților englezi pentru cerealele românești. Ambii teoreticieni neagă orice fundament

criticii tradiționaliste, salutând procesul de distrugere a vechilor relații patriarhale. Pentru ei, mai ales pentru Lovinescu, tot ce ține de moștenirea orientală a istorie românești (ortodoxia, mai ales, dar și tradiția rurală) nu reprezintă altceva decât un factor care favorizează imobilismul istoric și stingherește „progresul” societății românești. Ecouri ale acestui modernism radical se vor regăsi la un gânditor original precum Emil Cioran, combinate însă paradoxal cu un „reacționarism” străin lui Lovinescu sau Zeletin.

Începând cu Eminescu, trecând prin sămănătorism și idilizarea satului (interesantă de asemenea și încercarea poporanistă de „sinteză” între o formă de socialism rural și conservatorism) și sfârșind cu adăugarea dimensiunii ortodoxist-mistice în perioada interbelică (prin „gândirism”, „trăirism”etc) la aceea ruralizantă deja prezentă, sensibilitatea conservatoare românească va cunoaște un proces de aparentă ruralizare și „țăranizare”. Acest fapt era cu siguranță de neevitat întrucât singura tradiție românească autentică, singura formă de continuitate reală în spațiul românesc era cea rural-etnografică, oricât de precară ar fi fost. Toate acestea au fost consecința de neevitat a încercării de a răspunde la o întrebare pe care Maiorescu o lăsase deschisă:”care este fondul românesc în numele căruia criticăm formele occidentale introduse artificial?”. După câteva ezitări , intelectualitatea românească de sensibilitate conservatoare a răspuns aproape unanim „fondul românesc este cel rural, țăranesc, etnografic” căruia i s-a adăugat , uneori, dimensiunea ortodoxistă (Biserica Ortodoxă a rămas strâns legată de aceeași tradiție rurală în spațiul românesc , deci nu este vorba de nici o contradicție în acest sens). Așa cum liberalismul românesc a fost „o formă fără fond”, o creație inițială a unei intelligenții radicale care a înlocuit o burghezie cvasi-inexistentă (fenomen larg răspândit în Europa Centrală și de Est, de altfel) tot așa părea a fi și conservatorismul românesc . Contrar modelului conservatorismului european la noi spiritul critic sub forma sa clasică junimistă nu s-a manifestat ca o expresie a unei tradiții autentice, ca o reacție de apărare a acesteia, ci, inițial având aceleași origini intelectuale apusene ca și obiectul criticii sale, s-a autonomizat apoi artificial, devenind o realitate în sine. Așa cum a vorbit de „autonomia esteticului”, Maiorescu ar fi putut vorbi cu egală îndreptățire în ceea ce privește tendințele esențiale junimiste și de „autonomia spiritului critic”. „Spiritul critic” a precedat astfel, în mod paradoxal, prin junimism încercarea de revendicare și însușire a unei tradiții autohtone autentice (cea rurală, firește). Firește, atacul obsesiv îndreptat împotriva „producătorilor de vorbe goale” și a teoriilor fără trup inițiat de Eminescu a rămas o constantă. De asemenea, la urmașii ideologici ai lui Eminescu virulența criticii se acutizează, agitând chiar spectrul unei reacții violente. În nici un caz nu este în intenția noastră să minimalizăm sau să depreciez încercarea de edificare intelectuală a conservatorismului

românesc înțeles ca un continuum ideatic de la junimism până la formele de naționalism ruralizant-ortodoxist din perioada interbelică. Ideea fundamentală rămâne aceea că toate aceste contradicții și paradoxuri nu au fost altceva decât o serie de încercări succesive și într-un fel temerare de a răspunde la o situație în esența ei paradoxală, cea a discontinuității istoriei românești, o situație care, prin însăși lipsa unei tradiții politice sau culturale autentice, făcea imposibilă existența unui conservatorism românesc după modelul celui occidental. Totuși gânditori precum Crainic, Nae Ionescu sau Eliade (în forma cea mai articulată) au încercat să dea un răspuns coerent acestei aporii. Pentru Crainic miza unui autentic conservatorism românesc nu este trecutul, ci viitorul. Nu tradiția sau lipsa ei sunt aici principala problemă, ci apărarea potențelor creatoare ale culturii române incipiente de moartea în fașă prin adoptarea nediscriminată a elementelor unei civilizații care nu doar că ne este străină, dar care prin forța ei de seducție pe care o emană tocmai acum, în momentul ei crepuscular, este, pare să ne spună Crainic, un pericol mortal pentru noi. Crainic ne propune deci un conservatorism atipic care își propune să apere în fața șuvoiului aparent de neoprit al modernizării și al occidentalizării nu o tradiție venerabilă cu a cărei existență nu ne putem lăuda, ci potențialitatea unei culturi viitoare autentic românești. Spre deosebire de Crainic, Eliade spera într-o respiritualizare și resacralizare a Europei în care cultura română trebuia să joace rolul de liant între Estul încă dominat de un orizont sacral și Vestul laicizat și secularizat. Așa cum am mai spus, această viziune a viitorului culturii române topește într-o sinteză superioară acea dispută tradiționalism-modernitate din spațiul românesc. Rostul modernizării și occidentalizării României (la nivelul elitelor sale) este acela, complet neintenționat de liberalii și pașoptiștii români, de a face accesibil elitelor românești instrumentarul cultural occidental care să le faciliteze acest rol de intermediere, de “retraducere” într-un limbaj familiar Vestului a reperelor sacrale ale Estului pe care Vestul nu le mai putea înțelege direct de la sursă. Astfel, România trebuia să fie, în viziunea lui Eliade, un avanpost al resacralizării Europei (civilizația sa tradițională rurală aproape intactă înainte de Al Doilea Război Mondial fiind un mare avantaj), o verigă care să unească mișcarea indiană condusă de Gandhi marcată de “primatul spiritualului” cu ceea ce părea a fi valul deocamdată confuz de respiritualizare a Europei). Pentru Cioran în schimb o viitoare cultură română este de neconceput în afara integrării în cultura occidentală, una, e drept, crepusculară. Orice urmă a identității noastre “orientale” nu este altceva decât “lest”, “balast”. Dincolo de contradicția pe care am discutat-o mai sus, toată reflecția politică interbelică a tânărului Cioran stă sub semnul unui sentiment acut al “lipsei de timp”. Trebuie să ne grăbim pentru a lăsa ceva în urma noastră, evident în cadrul culturii europene în care trebuie să ne

integrăm, oricât de marcată ar fi aceasta de decadență și de crepuscul. Spiritul critic românesc, spre deosebire de cel occidental, era astfel marcat de un conservatorism paradoxal întors spre viitor.

Capitolul al șaptelea încearcă să prezinte profilul ideologic al Gărzii de Fier și relația sa cu ceea ce am numit radical-conservatorism. Legătura dintre unii dintre gânditorii radical-conservatori și legionarism a fost una conjuncturală. Cauza stă în rolul fundamental al personalității lui Corneliu Zelea-Codreanu în tot ceea ce a însemnat Mișcarea Legionară și a faptului că felul său de a fi și de a gândi, idiosincraziile sale și-au pus într-un mod covârșitor amprenta asupra Mișcării pe care o conducea. În plus, Legiunea a fost în mod clar tarată de asemănările evidente cu fascismul și nazismul în ceea ce privește metodele de luptă și formele exterioare de manifestare. Indubitabil fasciste erau apologia violenței și crimei care, în ciuda încercărilor lui Codreanu de a le justifica, erau contrarii unei viziuni autentice creștine. Desigur, în gândirea lui Codreanu se găsesc multe trăsături antimoderne, similare cu cele prezente la Nichifor Crainic, Nae Ionescu sau Mircea Eliade: respingerea individualismului liberal, a materialismului modern, rolul major al religiozității și afirmarea credinței ortodoxe. De asemenea, din punct de vedere sociologic, se poate afirma că deriva teroristă și antisemită a legionarismului a datorat foarte mult pe lângă contextul general al epocii și fragilității unei intelighenții românești cu un statut precar și nesigură de propria identitate. Punctul major de separare a fost reprezentat de antisemitismul extrem al Legiunii care s-a datorat tendinței simplificatoare a personalității lui Codreanu. Modernitatea și relele sale denunțate vehement și de gânditorii radical-conservatori trebuia însă pentru Codreanu să ia chipul unui dușman politic și etnic în carne și oase care trebuia înfruntat pe toate căile: evreii. La el și la Mișcarea Legionară toată complexitatea gândirii antimoderne românești s-a redus în cele din urmă la antisemitism și la atacul împotriva politicianismului. Firește, caracterul vulgarizator și simplificator este specific oricărei mișcări politice, însă construcțiile subtile ale gânditorilor antimoderni români precum Crainic, Nae Ionescu sau Eliade și viziunile acestora asupra rolului viitor al culturii române nu pot fi reduse în nici un caz la echivalența dintre antimodernism și antisemitism specifică lui Codreanu.

Considerăm că originalitatea abordării noastre stă tocmai în înțelegerea antimodernismului românesc (pe care-l putem denumi și radical-conservatorism) ca un corpus doctrinar coerent și distinct de restul ideologiilor vremii, inclusiv de fascism, național-socialism și chiar legionarism. În plus, credem că abordarea noastră contribuie la înțelegerea caracterului specific al radical-conservatorismului românesc înțeles ca o încercare de rezolvare a mării probleme care a marcat orice proiect conservator românesc: lipsa unei

tradiții culte. Conservatorismul orientat spre viitor și apărarea potenței unei viitoare culturi române autentice periclitat de excesele modernității au reprezentat, în opinia noastră, răspunsul gânditorilor radical-conservatori români la această provocare majoră.

BIBLIOGRAFIE

Surse culturale, literare, istorice

- ALECSANDRI, Vasile, *Balta-Albă și alte scrieri în proză*, Editura Art, București, 2009.
- ALECSANDRI, V., *Teatru*, Editura Herra, Pitești, 2008.
- BERDIAEV, Nikolai, *Un nou Ev-Mediu*, Traducere de Maria Vartic, Editura Omniscop, Craiova 1995.
- BERDIAEV, N., *Filosofia lui Dostoievski*, Traducere de Nicolae Păpăuță, Editura Institutul European, Iași 1992.
- BLAGA, Lucian, *Spațiul mioritic în volumul Trilogia culturii*, Editura pentru Literatură Universală, București, 1969.
- BLAGA, L., *Geneza metaforei și sensul culturii în volumul Trilogia culturii*, Editura pentru Literatură Universală, București, 1969.
- BLAGA, L., *Orizont și stil în volumul Trilogia culturii*, Editura pentru Literatură Universală, București, 1969.
- BLAGA, L., *Hronicul și cântecul vârstelor*, Editura Ion Creangă, București, 1984.
- BLAGA, L., *Luntrea lui Caron*, Editura Humanitas, București, 1991.
- BURKE, Edmund, *Reflecții asupra Revoluției Franceze*, Traducerea de Mihaela Czobor-Lupp, Editura Nemira, București, 2000.
- CARAGIALE, Ion Luca, *Opere*, tomul V, Fundația pentru Literatură și Artă „Regele Carol al II-lea”, București, 1938.
- CARAGIALE, I.L., *Politică și cultură în Teoria formelor fără fond*, Editura Porto Franco, Galați, 1996.
- CARAGIALE, I.L., *Nuvele*, Editura Cartex, București, 2008.
- CĂLINESCU, George, *Enigma Otiliei*, Editura Minerva, București, 1984.
- CIORAN, Emil, *Amurgul gândurilor*, Editura Humanitas, București, 1991.
- CIORAN, E., *Caiete III. 1969-1972*, Editura Humanitas, București, 1999.
- CIORAN, E., *Despre Franța*, Editura Humanitas, București, 2011.
- CIORAN, E., *Pe culmile disperării*, Editura Humanitas, București, 1990.
- CIORAN, E., *Schimbarea la față a României*, Editura Humanitas, București, 1990.
- CRAINIC, Nichifor, *Nostalgia paradisului*, Editura Moldova, Iași, 1994.

- CRAINIC, N., *Puncte cardinale în haos*, Editura Albatros, București, 1998.
- CRAINIC, N., *Ortodoxie și etnocrație*, Editura Albatros, București, 1997.
- DOBROGEANU-GHEREA, Constantin, *Studii critice*, Ediție îngrijită de George Ivașcu, Editura Pentru Literatură, București, 1967.
- DRĂGHICESCU, Dumitru, *Din psihologia poporului român*, Librăria Leon Alcalay, București, 1907.
- DOSTOIEVSKI, Fiodor Mihailovici, *Jurnal de scriitor (volumele I-III)*, Traducere de Adriana Nicoară, Marina Vraciu, Leonte Ivanov și Emil Iordache, Editura Polirom, Iași 2004.
- DRAGNEA, Radu, *Supunerea la tradiție*, Editura Echinox, Cluj-Napoca, 1994.
- ELIADE, Mircea, *Profetism românesc*, Editura Roza Vânturilor, București, 1990.
- ELIADE, M., *România în eternitate*, Editura Roza Vânturilor, București, 1990.
- ELIADE, M., *Fragmentarium*, Editura Humanitas, București, 2008.
- ELIADE, M., *Huliganii*, Editura Rum-Irina, București, 1991.
- ELIADE, M., *Insula lui Euthanasius*, Editura Humanitas, București, 1993.
- ELIADE, M., *Întoarcerea din Rai*, Editura Rum-Irina, București, 1992.
- ELIADE, M., *De la Zalmoxis la Genghis-Han*, Traducere de Cezar și Maria Ivănescu, Editura Humanitas, București, 1995.
- ELIADE, M., *Oceanografie*, Editura Humanitas, București, 1991.
- ELIADE, M., *Mitul eternei reînțoarceri. Arhetipuri și repetare*, Traducere de Cezar și Maria Ivănescu, Editura Univers Enciclopedic, București, 2001.
- EMINESCU, Mihai, *Opere (volumele VII, X, XI, XII, XIII)*, Editura Academiei Republicii Socialiste România, București, 1984-1985, 1989
- EMINESCU, M., *Opere (volumele I, II, III)*, Editura Univers Enciclopedic, București, 1999.
- EMINESCU, M., *Fragmentarium*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1981.
- EMINESCU, M., *Scrieri politice (volumele I, II)*, Editura Ileana, București, 1997.
- GOGA, Octavian, *Ne cheamă pământul*, Editura Pentru Literatură, București, 1967.
- GOLESCU, Dinicu, *Însemnare a călătoriei mele Constantin Radovici din Golești făcută în anii 1824, 1825, 1826*, Editura Eminescu, București, 1971.
- IBRĂILEANU, Garabet, *Spiritul critic în cultura românească*, Editura Litera Internațional, București, 2011.
- IBRĂILEANU, G., *Pagini alese (volumele I-II)*, Editura de Stat pentru Literatură și Artă, București, 1957.
- IBRĂILEANU, G., *Studii literare*, Editura Tineretului, București, 1977.
- IORGA, Nicolae, *Idei asupra problemelor actuale*, Editura Cugetarea, București, 1934.

IORGA,N., *Sfaturi pe întunerec(volumele 1-2)*, Editura Minerva, București, 1996.

IORGA,N., *Despre drepturile limbii naționale în statul modern, în Teoria formelor fără fond*, Editura Porto Franco, Galați, 1996.

IORGA,N.,*Doctrina naționalistă, în Doctrinile partidelor politice*, Cultura Națională, București, 1922.

IORGA,N., *Lupta pentru limba românească. Acte și lămuriri privitoare la faptele din martie 1906*, Editura Minerva, București, 1906.

IORGA, N., *Scrieri alese(volumele 1-2)*, Editura pentru literatură, București, 1965.

IONESCU, Nae, *Roza Vânturilor*, Editura Roza Vânturilor, București, 1990.

IONESCU,N., *Curs de metafizică*, Editura Humanitas, București, 1995.

IONESCU,N., *Curs de filosofie a religiei. 1924-1925*, Editura Eminescu, București, 1998.

IONESCU,N., *Fenomenul legionar*, Editura Antet, București, 1993.

IONESCU,N., *Prefață la volumul lui Mihail Sebastian De două mii de ani. Cum am devenit huligan*, Editura Humanitas, București, 1990.

IOSIF, Ștefan Octavian, *Poezii*, Editura Fundațiilor Regale, București, 1944.

IOSIF,Ș.T.O., *Versuri originale și tălmăciri*, Biblioteca Pentru Toți, București, 1956.

KOGĂLNICEANU, Mihail, *Opere(volumele I-III)*, Editura Academiei, București, 1984.

KOGĂLNICEANU,M.,*Scrieri literare, sociale și istorice*, Editura Litera Internațional, Chișinău, 1994.

LOVINESCU, Eugen, *Istoria civilizației române moderne. Forțele revoluționare*, volumul I, Editura Ancora, București, 1924.

LOVINESCU,E.,*Istoria civilizației române moderne. Forțele reacționare.* , volumul II, Editura Minerva, București, 1992.

LOVINESCU,E., *Istoria civilizației române moderne. Legile formației civilizației române*, volumul III, Editura Ancora, București, 1925.

LOVINESCU,E., *Opere I*, Editura Minerva, București, 1982.

LOVINESCU,E.,*Titu Maiorescu(volumele 1-2)*, Institutul Cultural Român, București, 2009.

LOVINESCU,E., *Critice(volumele 1-2)*,Editura Minerva, București, 1979.

MAIOR, Petru, *Istoria pentru începutul românilor în Dacia*, Editura Junimea, București, 1990.

MAIORESCU, Titu, *Opere. Critice*, Vol. I, Editura Fundației Naționale pentru Știință și Artă Univers Enciclopedic, București, 2005.

MAIORESCU, T., *Critice*, Editura Editura Librăriei Socec&co, București, 1874.

MAIORESCU, T., *Critice*, Editura Minerva, București, 1908.

MAIORESCU, T., *Critice*, Editura Litera Internațional, București, 2011.

MAIORESCU, T., *Istoria contemporană a României (1866-1900)*, Editura Librăriei Socec & co., București, 1925.

MAIORESCU, T., *Discursuri parlamentare cu priviri asupra dezvoltării politice a României sub domnia lui Carol I. 1888-1895.*, Editura Librăriei Socec & co., 1904.

MAIORESCU, T., *Discursuri parlamentare*, Editura Albatros, București, 2001.

De MAISTRE, Joseph, *Considerații asupra Franței*, traducere de Șerban Velescu, Editura Albatros, București, 2000.

NEGRUZZI, Costache, *Pagini alese*, Editura Prietenii Cărții, București, 1997.

NIETZSCHE, Friedrich, *Așa grăit-a Zarathustra*, traducere de George Emil Bottez, Editura Antet, București, 2005.

NIETZSCHE, F., *Voința de putere*, traducere de Claudiu Baci, Editura Aion, Oradea 1999.

ODOBESCU, Alexandru, *Pseudokynegeticos* în volumul *Pseudokynegeticos. Mihnea cel Rău. Doamna Chiajna*, Editura Prietenii Cărții, București, 1997.

ODOBESCU, Alexandru, *Doamna Chiajna* în volumul *Pseudokynegeticos. Mihnea cel Rău. Doamna Chiajna*, Editura Prietenii Cărții, București, 1997.

POPOVICI, Aurel C., *Naționalism sau democrație (O critică a civilizației moderne)*, Editura Minerva, București, 1910.

POPOVICI, A.C., *Stat și națiune. Statele Unite ale Austriei Mari*, Traducerea de Petre Pandrea, București: Fundația pentru Literatură și Artă „Regele Carol II”, 1939.

RĂDULESCU-MOTRU, Constantin, *Cultura română și politicianismul* în volumul *Scrieri politice*, Editura Nemira, București, 1998.

RĂDULESCU-MOTRU, C., *Concepția conservatoare și progresul* în volumul *Scrieri politice*, Editura Nemira, București, 1998.

RĂDULESCU-MOTRU, C., *În zilele noastre de anarhie. Scrisoare către tineri* în volumul *Scrieri politice*, Editura Nemira, București, 1998.

RĂDULESCU-MOTRU, C., *Naționalismul cum trebuie să se înțeleagă* în volumul *Scrieri politice*, Editura Nemira, București, 1998.

RĂDULESCU-MOTRU, C., *Sufletul neamului nostru. Calități bune și defecte* în volumul *Scrieri politice*, Editura Nemira, București, 1998.

RĂDULESCU-MOTRU, C., *Românismul. Catehismul unei noi spiritualități* în volumul *Scrieri politice*, Editura Nemira, București, 1998.

RUSSO, Alecu, *Piatra Teiului*, Editura pentru Literatură, București, 1967.

SEBASTIAN, Mihail, *De două mii de ani*, Editura Humanitas, București, 2006.

SPENGLER, Oswald, *The Decline of the West. Form and Actuality*, vol.I, translated by Charles Francis Atkinson, Alfred A. Knopf, New York, 1926.

SPENGLER,O., *The Decline of the West. Perspectives of the World History*, vol. II, translated by Charles Francis Atkinson, Alfred A. Knopf, New York, 1928.

STERE, Constantin, *Scieri politice și filosofice*, Editura Do-Minor, București, 2005.

ȘINCAI, Gheorghe, *Hronica românilor și a mai multor neamuri*, Editura pentru Literatură, București, 1969.

TOCQUEVILLE, Alexis de, *Vechiul Regim și Revoluția*, traducerea de Cristian Preda și Constantin Davidescu, Editura Nemira, București, 2000.

VULCĂNESCU, Mircea, *Dimensiunea românească a existenței*, Editura Fundației Culturale Române, București, 1991.

VULCĂNESCU,M.,*Bunul Dumnezeu cotidian. Studii despre religie*, Editura Humanitas, București, 2004.

VULCĂNESCU,M.,*Opere I. Pentru o nouă spiritualitate filosofică. Către ființa spiritualității românești*, Editura Univers Enciclopedic, București, 2005.

VULCĂNESCU,M., *Posibilitățile filosofiei creștine*, Editura Anastasia, București, 1996.

VULCĂNESCU,M., *Prolegomene sociologice la satul românesc*,Editura Eminescu, București, 1997.

WEBER,Max, *Etica protestantă și spiritul capitalismului*, traducere de Ihor Lemnij, Editura Humanitas, București, 2003.

ZELETIN, Ștefan, *Burghezia română. Originea și rolul ei istoric*, Editura Humanitas, București, 1991.

ZELETIN,Șt., *Din țara măgarilor*, Editura Nemira, București, 2006

Memorii. Jurnale. Corespondență

- BACALBAȘA, Constantin, *Bucureștii de altă dată*, Editura Eminescu, București, 1987.
- ELIADE, Mircea, *Jurnalul portughez și alte scrieri (volumele 1-2)*, Editura Humanitas, București 2006.
- ELIADE, M., *Memorii (1907-1960)*, Editura Humanitas, București, 1997.
- FAY, J. Ștefan, *Sokrateion. Mărturie despre Mircea Vulcănescu*, Editura Humanitas, București, 1998.
- GHICA, Ion, *Scrisori către Vasile Alecsandri*, Editura pentru Literatură, București, 1967.
- KOGĂLNICEANU, Mihail, *Scrisori. 1834-1849*, Editura Minerva, București, 1913.
- LOVINESCU, Eugen, *Scrieri II. Memorii*, Editura Minerva, București, 1970.
- MAIORESCU, Titu, *Opere. Jurnal*, Fundația Națională pentru Știință și Artă, București, 2013.
- VULCĂNESCU, Mircea, *Nae Ionescu așa cum l-am cunoscut*, Editura Humanitas, București, 1992.
- ZWEIG, Ștefan, *Lumea de ieri. Amintirile unui european*, traducere de Ion Nastasia, Editura Humanitas, București, 2012.

Reviste și ziare

Buna Vestire- Anul I, 1937, numărul 244.

Convorbiri literare- Anul VIII, 1874-1875, numerele 1, 2, 3, 4,6; Anul X, 1876-1877, numerele 2,5,7,8; Anul XV,1881-1882, numerele 1,2,5,8,10; Anul XXIII, 1889-1890, numerele 1,2,3, 5,7,8.

Credința- Anul II, 1934,numărul 59.

Gândirea- Anul I, 1921-1922, numerele 1,3,10,15, 19,20,21 ; Anul VI, 1926, numerele 2, 3, 4-5; Anul XX, 1941, numerele 2,6,7,8, 10.

Noua revistă română, Anul II, 1901, nr. 32.

Sămănătorul-Anul III, 1904, volumul IV, numerele 1-52; Anul IV, 1905, volumul IV,numerele 1-52.

Viața românească- Anul I, 1906, numerele 2,5,7,8,9; Anul III, 1908, numerele 1,2,7; Anul V, 1910, numerele 3,5,8; Anul XVI, 1924, numărul 12; Anul XVII, 1925, numărul 4; Anul XVII, 1926, numărul 12.

Vremea- Anul X, 1937, numerele 474,505.

Dicționare, Enciclopedii

ANGHELESCU, Mircea, IONESCU, Cristina, LĂZĂRESCU, Gheorghe, *Dicționar de termeni literari*, Editura Garamond, București, 1995.

MARINO, Adrian, *Dicționar de idei literare*, vol.I, Editura Eminescu, București, 1973.

POP, Ioan(coord.), *Dicționar analitic de opere literare românești*, Editura Casa Cărții de Știință, Cluj-Napoca, 2007.

Enciclopedie de istorie universală, traducere de Alexandru Balici, Mădălina Chelemen, Radu Gâdei, Sorina Venier, Editura All Educational, București, 2003.

Lucrări generale

- ALEXANDRESCU, Sorin, *Privind înapoi, modernitatea*, Editura Univers, București, 1999.
- ALEXANDRESCU, S., *Paradoxul român*, Editura Univers, București, 1998.
- ANTOHI, Sorin, *Civitas imaginalis*, Editura Polirom, Iași, 1999.
- BAGDASAR, Nicolae, *Istoria filosofiei moderne*, Societatea Română de Filosofie, București, 1941.
- BLAGA, Lucian, *Gândirea românească în Transilvania în secolul al XVIII-lea*, Editura Științifică, București, 1966.
- BOLDEA, Iulian, *Symbolism, modernism, tradiționalism, avangardă*, Editura Aula, Brașov, 2002.
- BULEI, Ion, *Lumea românească la 1900*, Editura Eminescu, București, 1984.
- CĂLINESCU, George, *Istoria literaturii române de la origini până în prezent*, Editura Minerva, București, 1986.
- CĂLINESCU, Matei, *Conceptul modern de poezie*, Editura Univers, București, 1970.
- CĂLINESCU, Matei, *Cinci fețe ale modernității. Modernism, avangardă, decadență, kitsch, postmodernism*, Editura Polirom, Iași, 2005.
- CHIROT, Daniel (coordonator), *Originile înapoierii în Europa de Est. Economie și politică din Evul Mediu până la începutul secolului al XX-lea*, traducere de Victor Rizescu, Editura Corint, București, 2004.
- CHARTIER, Roger, *Originile culturale ale Revoluției Franceze*, traducere de Alina Bodnaru, Adina Laicu și Mihaela Mărcușanu, Editura Sedona, Timișoara, 1998.
- CIUPALĂ, Alin, *Studii moderne*, Editura Universității din București, București, 2009.
- COMPAGNON, Antoine, *Cele cinci paradoxuri ale modernității*, traducere de Rodica Baconsky, Editura Echinoc, Cluj-Napoca, 1998.
- COMPAGNON, A., *Antimodernii: De la Joseph de Maistre la Roland Barthes*, traducere de Irina Mavrodin și Adina Dinițoiu, Editura Art, București, 2008.
- DRAGOMIR, Alexandru, *Crase banalități metafizice*, Editura Humanitas, București, 2004.
- DRAGOMIR, Al., *Cinci plecări din prezent*, Editura Humanitas, București, 2005.
- DUGIN, Aleksandr, *A patra teorie politică*, traducere de Iurie Roșca, Editura Universitatea Populară, Chișinău, 2014.
- DUȚU, Alexandru, *Ideea de Europa și evoluția conștiinței europene*, Editura All, București, 1999.

DUȚU, A., *Cultura română în civilizația europeană modernă*, Editura Minerva, București, 1978.

FERGUSON, Niall, *Războiul lumii. Epoca urii*, traducere de Alina Predescu, Editura Rao, București, 2012.

FUKUYAMA, Francis, *Sfârșitul istoriei și ultimul om*, traducere de Mihaela Eftimiu, Editura Paideia, București, 2008.

GAUCHET, Marcel, *Dezvrăjirea lumii. O istorie politică a religiei*, traducere de Dan Petrescu și Vasile Tonoiu, Editura Nemira, București, 2006.

GIDE, André, *Fruitele pământului*, traducere de Mioara Izverna, Editura Rao, București, 2002.

GRIGURCU, Gheorghe, *De la Mihai Eminescu la Nicolae Labiș*, Editura Minerva, București, 1989.

GRIGURCU, G., *Critici români de azi*, volumul I, Editura Cartea Românească, București, 1981.

HAYEK, Friedrich A., *Constituția libertății*, traducere de Lucian-Dumitru Dîrdală, Editura Institutul European, Iași, 1998.

HEIDEGGER, Martin, *Întrebarea privitoare la tehnică* în volumul *Originea operei de artă*, traducere de Gabriel Liiceanu și Thomas Kleininger, Editura Humanitas, București, 1995.

HITCHINS, Keith, *Români. 1774-1866*, traducere de George G. Potra și Delia Răzdolescu, Editura Humanitas, București, 2013.

HITCHINS, K., *România. 1866-1947*, traducere de George G. Potra și Delia Răzdolescu, Editura Humanitas, București, 2003.

HUNTINGTON, Samuel, *Ciocnirea civilizațiilor și refacerea ordinii mondiale*, traducere de Radu Carp, Editura Antet, București, 1998.

ISAR, Nicolae, *Emancipare și modernizare la români*, Editura Universitară, București, 2012.

KEYSERLING, Hermann, *Analiza spectrală a Europei*, traducere de Victor Dumea, Editura Institutul European, Iași, 1993.

LAZĂR, Marius, *Paradoxuri ale modernizării. Elemente pentru o sociologie a elitelor culturale românești*. Editura Limes, Cluj-Napoca. 2002

LE RIDER, Jacques, *Europa Centrală și paradoxul fragilității*, traducere de Dana Chetrinescu și Ciprian Vâlcă, Editura Polirom, Iași, 2001.

MAMULEA, Mona, *Dialectica închiderii și deschiderii în cultura română modernă*, Editura Academiei Române, București, 2007.

MARINO, Adrian, *Modern, modernism, modernitate*, Editura pentru Literatură Universală, București, 1969.

MICU, Dumitru, *Literatura română la începutul secolului al XX-lea, 1900-1916. Publicații, grupări curente*, Editura pentru Literatură, București, 1964.

MUNTEANU, Romul, *Metamorfozele criticii europene moderne*, Editura Univers, București, 1975.

MUȘINA, Alexandru, *Paradigma poeziei moderne*, Editura Aula, Brașov, 2004.

NICOARĂ, Simona, *Istoria și miturile. Mituri și mitologii politice moderne*, Editura Accent, Cluj 2009.

NICOARĂ, S., *O istorie a secularizării (sec. XIX-XX). Avatarurile creștinismului și triumfalismul mesianismelor noii ere*, vol. 2, Editura Accent, Cluj-Napoca, 2006.

NISBET, Robert, *Conservatorismul*, traducere de Sorin Cucera, Editura DU Style, București, 1998.

OAKESHOTT, Michael, *Raționalismul în politică*, traducere de Adrian-Paul Iliescu, Editura All, București, 1995.

NOLTE, Ernst, *Războiul civil european. Național-socialism și bolșevism 1917-1945*. traducere de Irina Cristea, Editura Runa, București, 2005.

OMĂT, Gabriela, *Modernismul literar în date (1880-2000) și texte (1880-1949)*, Editura Institutul Cultural Român, București, 2011.

PÂRVULESCU, Ioana, *În intimitatea secolului al XIX-lea*, Editura Humanitas, București, 2006.

SCHIFIRNEȚ, Constantin, *Sociologie românească modernă*, Editura Criterion Publishing, București, 2009.

SCHMITT, Carl, *Land and Sea*, translated by Simona Drăghici, Plutarch Press, 1997, Washington, D.C.

SCHMITT, Carl, *The Concept of the Political*, translated by George Schwab, University of Chicago Press, 1996.

SEBASTIAN, Mihail, *De două mii de ani. Cum am devenit huligan*, Editura Humanitas, București, 1990.

STAN, Apostol, *Grupări și curente politice în România între Unire și Independență*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1977.

STRAUSS, Claude-Lévy, *Antropologia structurală*, traducere de I. Pecher, Editura Politică, București, 1978.

VIANU, Tudor, *Istoria literaturii române moderne*, Editura Eminescu, București, 1985..

ZUB, Alexandru, , *La sfârșit de ciclu. Despre impactul Revoluției Franceze*, Editura Institutul European, Iași, 1994.

Lucrări speciale

ALEXANDRESCU, Sorin, *Mircea Eliade dinspre Portugalia*, Editura Humanitas, București, 2007.

ALEXANDRESCU, S., *Modernism și Antimodernism. Din nou, cazul românesc*, în *Modernism și antimodernism* (coord. S. ANTOHI), Editura Cuvântul, București, 2008, pp. 103-159.

ANTOHI, Sorin (coordonator), *Modernism și antimodernism*, Editura Cuvântul, București, 2008.

ASLAM, Constantin, *Critica criticismului maioreșcian în perioada interbelică în Studii de Istorie a Filosofiei românești*, vol. 7, 2011, pp. 120-134.

BABEȚI, Adriana; UNGUREANU, Cornel, *Europa Centrală. Memorie, paradis, apocalipsă* (antologie), Editura Polirom, Iași, 1998.

BĂDĂRĂU, George, *Modernismul interbelic*, Editura Institutul European, Iași, 2005.

BĂNICĂ, Marian, *Titu Maiorescu și filosofia românească în a doua jumătate a secolului al XIX-lea* în *Buletin Științific. Seria Științe Socio-Umane*, vol. 3, 2000, pp. 15-29.

BERNEA, Ernest, *Dialectica spiritului modern*, Ediție îngrijită de Rodica Pandelescu, Editura Vremea, București, 2007.

BOTEZ, Angela, *Titu Maiorescu. Locul ideilor filosofice în procesul reconstrucției culturii românești* în *Revista de Filozofie*, vol. 58, nr. 3-4, 2011, pp. 265-276.

BRĂTESCU, Liviu, *Conservatorismul românesc. Origini, evoluții, perspective*, Editura Universității Al. I. Cuza, Iași, 2014.

BULEI, Ion, *Conservatori și conservatorism în România*, Editura Enciclopedică, București, 2000.

BULEI, I., *Conservatorismul. Istorie și actualitate*, Editura Tritonic, București, 2000

CARAMAN, Petru, *De la instinctul de auto-orientare la spiritul critic axat pe tradiția autohtonă*, Ediție îngrijită de Ovidiu Bîrlea, Editura Academiei Române, București, 1994.

CAZAN, Gheorghe Alexandru, *Despre maioreșcianism și generațiile lui* în *Analele Universității „Spiru Haret. Seria Studii de Filozofie*, nr. 5, 2003, pp. 77-84.

CĂLIN, Liviu, *I.L. Caragiale*, Editura Eminescu, București, 1974.

CĂLINESCU, Alexandru, *Caragiale și vârsta modernă a literaturii*, Editura Institutul European, Iași, 2000.

CĂLINESCU, George, *Opera lui Mihai Eminescu*, Editura Minerva, București, 1976.

CĂLINESCU, G., *Viața lui Mihai Eminescu*, Editura Minerva, București, 1986.

CIACHIR, Dan, *Gânduri despre Nae Ionescu*, Editura Litera Ortodoxă, Pitești, 2010.

CIOCULESCU, Șerban, *Viața lui I.L. Caragiale*, Editura Humanitas, București, 2012.

CIURDARIU, Mihai, *Eminescu și gândirea filosofică*, în *Studii Eminesciene*, București, 1965.

CODREANU, Theodor, *Modelul ontologic eminescian*, Editura Porto-Franco, Galați, 1992.

CONONOVICI, M., ILIESCU, S., SILVESTRU, O., *Țara. Legiunea. Căpitanul. Mișcarea Legionară în documente de istorie orală*, Editura Humanitas, București, 2008.

COTRUȘ, Ovidiu, *Titu Maiorescu și cultura română*, Editura Paralela 45, Pitești, 2000.

CULIANU, Ioan Petru, *Mircea Eliade*, Editura Nemira, București, 1998.

DASCĂLU-ROMIȚANU, Bogdan Mihai, *Titu Maiorescu și descoperirea Europei*, Editura Muzeului Național al Literaturii Române, București, 2013.

DOBRE, Mircea Adrian, *Conservatorismul ca element de susținere al românismului la Constantin Rădulescu-Motru în Analele Universității „Spiru Haret. Seria Studii de Filozofie*, nr. 12, 2010, pp. 37-46.

DIACONU, Marin, *Mircea Vulcănescu: viziunea etică și atitudinea morală în volumul Studii de Istorie a filosofiei românești, volumul VIII. Mircea Vulcănescu*, Editura Academiei Române. București, 2012.

DIMA, Alexandru, *Concepția despre artă și literatură a lui Garabet Ibrăileanu*, Editura de Stat pentru Artă și Literatură, București, 1965.

GLIGOR, Mihaela, *Mircea Eliade. Anii tulburi: 1932-1938*, Editura EuroPress Group, București, 2012.

HEINEN, Armin, *Legiunea Arhanghelului Mihail*, traducere de Cornelia și Delia Eșianu, Editura Humanitas, București, 2006.

HOMOCEANU, Petru, *Poezii de la „Sămănătorul”*, Editura Minerva, București, 1978.

IORGULESCU, Mircea, *Marea trăncăneală. Eseu despre lumea lui Caragiale*, Editura Compania, București, 2002.

ISAR, Nicolae, *Mari români în viziunea lui N.Iorga*, Editura Ars Docendi, București, 2009.

ISAR, N., *Principatele Române în epoca Luminilor: (1770-1830), cultura spiritului critic, geneza ideii naționale*, Editura Universității din București, București, 2005.

JICU, Adrian Gelu, *Coordonate ale identității naționale în publicistica eminesciană*, Editura Muzeului Național al Literaturii Române, București, 2013.

JICU, A.G., *Antimodernii Eminescu și Caragiale*, în *Philologica Jassyensia*, Anul VIII, Nr.2(16), 2012, pp. 65-75.

- JOMESCU, C., PETRESCU, C. , *Valori etice în opera lui Eminescu*, Editura Minerva, București, 1989.
- RICKETTS, Linscott Mac, *Rădăcinile românești ale lui Mircea Eliade*, vol. 1-2, traducere de Virginia Stănescu, Mihaela Gligor, Irina Petraș, Olimpia Iacob și Horia Ioan Groza, Editura Criterion Publishing, București, 2004.
- MANOLESCU, Nicolae, *Contradicția lui Maiorescu*, Editura Humanitas, București, 2000.
- MARCEA, Pompiliu, *Convorbiri literare și spiritul critic*, Editura Minerva, București, 1972.
- MERLO, Roberto, *Ispita lui Mircea Vulcănescu sau căutarea de sine între identitate și alteritate* în volumul *Studii de Istorie a filosofiei românești, volumul VIII. Mircea Vulcănescu*, Editura Academiei Române. București, 2012.
- MEZDREA, Dora, *Nae Ionescu. Biografia*, Editura Universal Dalsi, București, 2001.
- MICU, Dumitru, *Gândirea și gândirismul*, Editura Minerva, București, 1975.
- ORNEA, Zigu, *Junimea și junimismul*, Editura Eminescu, București, 1975.
- ORNEA,Z., *Poporanismul*, Editura Minerva, București, 1972.
- ORNEA,Z., *Sămănătorismul*, Editura Minerva, București, 1970.
- ORNEA,Z., *Viața lui Titu Maiorescu*, Editura Cartea Românească, București, 1987.
- ORNEA,Z.,*Anii treizeci. Extrema dreaptă românească*, Editura Cartea Românească, București.
- ORNEA,Z., *Tradiționalism și modernitate în deceniul al treilea*, Editura Eminescu, București, 1980.
- PÂRVULESCU, Ioana, *Lumea ca ziar. A patra putere: Caragiale*, Editura Humanitas, București, 2011.
- PÂRVULESCU. I., *În intimitatea secolului al XIX-lea*, Editura Humanitas, București, 2006.
- PECICAN, Ovidiu, *B.P.Hasdeu istoric*, Casa Cărții de Știință, Cluj-Napoca, 2004.
- PETREU, Marta, *Cioran sau un trecut deocheat*, Editura Polirom, Iași, 2011.
- PETREU,M., „Evreofili” și „evreofagi. Șapte autori despre chestiunea evreiască”, în volumul *De la Junimea la Noica. Studii de cultură românească*, Editura Polirom, Iași, 2011.
- PETREU,M., *Filosofii paralele*, Editura Limes, Cluj-Napoca, 2005.
- PETREU,M., *Filosofia lui Caragiale*, Editura Polirom, Iași, 2015.
- PIRU, Alexandru, *Discursul critic*, Editura Eminescu, București, 1987.
- PIRU,A., *Eminescu azi*, Editura Mondeo, București, 1993.
- PIRU,A.,*Garabet Ibrăileanu. Viața și opera*, Editura Minerva, București, 1971.

- PLATON, Alexandru Florin, *Geneza burgheziei în Principatele Române(a doua jumătate a secolului al XVIII-lea-prima jumătate a secolului al XIX-lea). Preliminariile unei istorii.*, Editura Universității „Al. Ioan Cuza”, Iași, 2013.
- PLATON, Gheorghe, *Geneza revoluției române de la 1848: introducere în istoria modernă a României*, Editura Junimea, Iași, 1980.
- PREDA, Cristian, *Un totalitarism pe potrivă sufletului românesc*, studiu introductiv la volumul lui Constantin Rădulescu-Motru, *Scrieri politice*, Editura Nemira, București, 1998, pp. 7-67.
- PRODAN, David, *Supplex Libellus Valachorum*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1987.
- REPCIUC, Ioana, *Mircea Vulcănescu: o filozofie a religiozității populare* în volumul *Studii de Istorie a filosofiei românești, volumul VIII. Mircea Vulcănescu*, Editura Academiei Române. București, 2012.
- RUSU, Liviu, *De la Eminescu la Blaga*, Editura Cartea Românească, București, 1981
- SCHIFIRNEȚ, Constantin, *Constantin Rădulescu-Motru. Viața și faptele sale*, vol. I-III, Editura Albatros, București, 2003-2005.
- SIMION, Aurică, *Regimul politic din România în perioada sept. 1940-ian. 1941*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1976.
- SCURTU, Ioan, *Ideologie și formațiuni de dreapta în România*, Institutul pentru Studiul Totalitarismului, vol. I-III, București, 2000-2003.
- SOARE, Oana, *Modernitate și reacții antimoderne în cultura română*, Editura Muzeului Literaturii Române, București, 2013.
- SOARE, O., *Paradoxurile unui spirit(fals)tradiționalist. A fost G. Ibrăileanu un spirit antimodern?*, în *Philologica Jassyensia*, Anul VII, Nr. 2(14), 2011, pp. 141-151
- STANOMIR, Ioan, *Reacțiune și conservatorism*, Editura Nemira, București, 2000.
- STANOMIR, I., *Junimismul și pasiunea moderației*, Editura Humanitas, București, 2013.
- STANOMIR, I., *Spiritul conservator. De la Barbu Catargiu la Nicolae Iorga*, Editura Curtea Veche, București, 2008.
- STANOMIR, I., VLAD, Laurențiu, *A fi conservator. Antologie, comentarii și bibliografie*, Editura Meridiane, București, 2002.
- TEODOR, Pompiliu, *Sub semnul Luminilor. Samuil Micu*, Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2000.
- TEODOR, P., *Interferențe iluministe europene*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1984.
- ȚURCANU, Florin, *Mircea Eliade. Prizonierul istoriei*, Editura Humanitas, București, 2005.

- UNGUREANU, Cornel, *Mitteleuropa periferiilor*, Editura Polirom, Iași, 2002.
- VARTIC, Sorin, *Cioran naiv și sentimental*, Editura Polirom, Iași, 2011.
- VATAMANIUC, Dumitru, *Publicistica lui Eminescu. 1877-1889*, Editura Minerva, Iași, 1996.
- VINTILESCU, Virgil, *Polemica Maiorescu-Gherea. Implicații estetice și literare*, Editura Facla, Timișoara, 1980.
- VEIGA, Francisco, *Garda de Fier. Mistica ultranaționalismului(1919-1941)*, traducere de Marian Ștefănescu, Editura Humanitas, București, 1995.
- VLAD, Laurențiu, *Conservatorismul românesc(concepte, idei, programe)*, (antologie, prefață, note introductive, bibliografie și indici de Laurențiu VLAD), Editura Nemira, București, 2006.
- VRABIE, Gheorghe, *Gândirismul. Istoric, doctrină, realizări*, Editura Cugetarea Georgescu-Delafras, București, 1940.
- ZUB, Alexandru, *De la istoria critică la criticism. Istoriografia română la finele secolului XIX și începutul secolului XX*, Editura Academiei, București, 1985.
- ZUB,A.,*Eminescu. Glose istorico-politice*, Editura Enciclopedică Gheorghe Asachi, Chișinău, 1994.

Surse online

ANGHELESCU, Mircea, *Dinicu Golescu în vremea sa*, „Biblioteca digitală „Restitutio”, Resurse infodocumentare elaborate în cadrul B.C.U „Carol I” și Universității din București/ Resurse științifice elaborate în cadrul Universității din București/Articole ale cadrelor didactice, <http://restitutio.bcub.ro/handle/123456789/473> , accesat în 12 august 2016.

CAZACU, Anca, *Recitind fețele modernității. Matei Călinescu*, http://www.philippide.ro/cultura_2010/50CAZACU%20Anca%20final.pdf , accesat în 15 iulie 2017.

CODREANU-ZELEA, Corneliu, *Pentru legionari*, <https://ortodoxiesauomoarte1.files.wordpress.com/2011/10/corneliu-zelea-codreanu-pentru-legionari.pdf> , accesat în 25 noiembrie 2015.

de CONDORCET, Nicolas, *Outlines of an historical view of the progress of the human mind*, Philadelphia: M. Carey, H.P. Rice&co. J. Ormrod, B.F. Bache and J. Fellows, New York, 1796, The Online Library of Liberty, http://files.libertyfund.org/files/1669/Condorcet_0878_EBk_v6.0.pdf., accesat in 10 noiembrie 2014.

CORTES, Donoso, *Essays on catholicism, liberalism and socialism*, Dublin: M.H. Gill&Son, 1879, Translated from Spanish by Rev. William M. Donald, Open Library, http://openlibrary.org/books/OL24153501M/Essays_on_catholicism_liberalism_and_socialism, accesat în 20 iulie 2014.

MOELLER VAN DEN BRUCK, Arthur, *Germany's Third Empire*, translated by E.O. Lorimer, London: Allen&Unwin 1934, archive.org/details/GermansThirdEmpire, accesat în 3 iunie 2016.

ROHRKRÄMER, Thomas, *Antimodernism, Reactionary Modernism and National Socialism. Technocratic Tendencies in Germany, 1890-1945.*, *Contemporary European History*, 8, I(1999), pp. 29-50, Cambridge University Press

<http://eprints.lancs.ac.uk/21039/1/download.pdf> , accesat în 7 septembrie 2015.

SCHMITT, Jens, Oliver, *Un puternic curent la sate: mecanismele mobilizării sociale ale Mișcării Legionare în lumea rurală 1933-1937. O primă schiță a unei istorii sociale a Gărzii de Fier.*, în *Revista Arhivelor* , nr. 1/2011,

<http://www.arhivelenationale.ro/images/custom/image/serban/2014/RA%201%202011/12%20schmitt,%20oliver.pdf>., accesat în 19 mai 2016.

SPENCER, Herbert, *Social Statics or The Conditions Essential to Human Happiness Specified and the First of Them Developed*”, London: John Chapman, 1851, The Online Library of Liberty, p.43 http://files.libertyfund.org/files/273/Spencer_0331_EBk_v6.0.pdf, accesat în 15 februarie 2015.

SPENGLER, Oswald, *Prussianism and Socialism* , translated from German by Donald O. White, <https://archive.org/details/PrussianismAndSocialism> , accesat în 21 martie 2015.

SPENGLER, O., *The hour of decision*, London: 1934, <https://archive.org/details/TheHourOfDecision>, accesat în 17 iunie 2016.

SPENGLER, O., *Man and technics*, translated from German by Charles Francis Atkinson, New York: Alfred A. Knopf, 1932, <https://archive.org/details/ManTechnics-AContributionToAPhilosophyOfLife193253>, accesat în 23 aprilie 2016.

TARRAGO, E. Rafael, *Two Catholic Conservatives: The Ideas of Joseph de Maistre and Juan Donoso Cortes*, *Catholic Social Science Review*, vol. 4, pp. 167-177, <http://cnqzu.com/library/Philosophy/neoreaction/Juan%20Donoso%20Cortes/79379675-Two-Catholic-Conservatives-The-Ideas-of-Josheph-de-Maistre-and-Juan-Donoso-Cortes.pdf> , accesat în 16 noiembrie 2014.